

1. Weg met de rekenmachine

Marc Schuilenburg en Sjoerd van Tuinen

Wie tankt bij Shell heeft tegenwoordig de mogelijkheid om 1 cent extra te betalen per liter benzine. Het idee hierachter is dat door vrijwillig meer te betalen, je je eigen uitstoot kunt compenseren. Dat extra bedrag wordt door Shell geïnvesteerd in CO₂-compensatieprojecten, waaronder het planten van bomen in een bosgebied ter grootte van Nederland in Peru. Ook zal het bedrijf samen met Staatsbosbeheer de komende twaalf jaar vijf miljoen nieuwe bomen planten. Lege plekken in Nederlandse bossen moeten op die manier weer opgevuld worden. Met de mogelijkheid om meer te betalen, kun je als automobilist eindelijk CO₂-neutraal autorijden, claimt Shell. Op paginagrote advertenties staat: 'CO₂-neutraal rijden. Nu kan het.' Het initiatief van Shell staat niet op zichzelf. Reisorganisaties hebben compensatie voor CO₂-uitstoot standaard opgenomen in hun reizen. Bij auto- en reisverzekeringen kun je kiezen voor klimaatcompensatie. En ook energiebedrijven bieden de mogelijkheid om de CO₂-uitstoot van je energiegebruik te compenseren.

Op het eerste gezicht klinkt het groene initiatief van Shell als een prima idee. Eindelijk een grootvervuiler die een flinke stap zet om de klimaatopwarming tegen te gaan. De afgelopen eeuw

steeg de temperatuur op aarde met gemiddeld 1 graad. Dat komt doordat er steeds meer CO₂ in de lucht komt. Wetenschappers zijn het erover eens dat de mens grotendeels hiervoor verantwoordelijk is. Toch is er ook kritiek op het project van Shell. Zo zou er sprake zijn van greenwashing: je kunt je schuldgevoel over de klimaatopwarming afkopen. Groen gedrag is immers minder autorijden of de trein nemen, en niet compenseren. De uitstoot blijft zo hetzelfde, of neemt zelfs toe wanneer mensen meer gaan autorijden. Bovendien besteedt Shell nog steeds ruim 96 procent van zijn investeringen aan olie en gas. Zolang het bedrijf dat blijft doen, vergroot Shell het klimaatprobleem juist, aldus Greenpeace en Milieudefensie.

Het initiatief van Shell staat symbool voor hoe we omgaan met klimaatopwarming en met de gevolgen hiervan voor de bewoonbaarheid van de aarde, van smeltende ijskappen en hittegolven tot heftige neerslag, overstromingen en droogtes. Het toont aan dat we van een serieus klimaatprobleem een financieel vraagstuk hebben gemaakt, met als belangrijkste doel de bestaande orde in stand te houden. Zo gaat het debat over de opwarming van de aarde altijd over wat het moet kosten om ons leven, in de woorden van premier Mark Rutte, 'niet op te geven'. Hierbij wordt tot ver achter de komma uitgerekend hoeveel geld de maatregelen mogen kosten om zowel de planeet te redden als onze leefstijl te handhaven. Een treffend voorbeeld hiervan is de invoering van de vliegtaks per ticket. Als het aan het kabinet ligt, komt er in 2021 een vliegtaks van ongeveer 7 euro voor korte én verre vluchten. Hoewel de vliegtaks is bedoeld om de uitstoot van CO₂ terug te dringen, wordt niet verwacht dat de invoering ervan tot minder vliegreizen zal leiden. Integendeel. Experts stellen dat het aantal vluchten de komende decennia juist toeneemt. Bovendien wordt de meeste CO₂-uitstoot veroorzaakt door langeafstandsvluchten, die het kabinet dus veel meer zou moeten belasten. Het klimaat schiet dus niks op met die vliegtaks; alleen de Nederlandse schatkist harkt hierdoor meer geld binnen.

Door de klimaatverandering te reduceren tot een economische rekensom dreigt het klimaatprobleem te verzanden in een boekhouddiscussie. Zo verliezen politici en beleidsmakers zich in oeverloos gepraat over doorrekeningen van maatregelen die al achterhaald zijn voordat ze in werking zijn getreden. Hier een onsje meer en daar wat minder. Ook talloze publicisten en wetenschappers gebruiken het financiële frame om te schrijven over klimaatverandering. Zo somt Jelmer Mommers in zijn boek *Hoe gaan we dit uitleggen. Onze toekomst op een steeds warmere aarde* uit 2019 de financiële voordelen op van een groene transformatie van onze economie, van de komst van duizenden groene banen tot lagere kosten van een duurzaam energiesysteem. We hoeven dus niet meer te somberen over onze opwarmende planeet. De baten van een transitie naar een duurzame samenleving wegen ruimschoots op tegen de kosten ervan.

Natuurlijk is de opwarming van de aarde een financieel vraagstuk. Maar de kaasschaafmethode (heffinkje hier, subsidietje daar) die nu wordt toegepast om klimaatverandering tegen te gaan, is maar een klein deel van het verhaal. Nog afgezien van de vraag of de waarde van natuur in geld is uit te drukken, gaat klimaatopwarming ook over sociale en culturele vraagstukken, zoals macht, ongelijkheid, mobiliteit, veiligheid, onderwijs en democratische verantwoording. Dit wordt duidelijk wanneer we kijken naar de implicaties van de klimaatopwarming op tal van terreinen, van het immigratievraagstuk tot onderwijs en stedenbouw. Zo leidt de stijging van de temperatuur op aarde ertoe dat grote delen van de wereld onbewoonbaar worden. Deskundigen wijzen erop dat in samenspel met andere factoren die immigratie beïnvloeden, waaronder een exponentiële mondiale bevolkingsgroei en geopolitieke conflicten, een nieuw type immigrant ontstaat: de klimaatvluchteling. Schattingen stellen dat honderdduizenden extra vluchtelingen deze kant op komen doordat grote delen van de wereld uitdrogen of overstromen.

Een ander terrein waarop de gevolgen van de klimaatopwar-

ming zich manifesteren, is het onderwijs. Het onderwijs heeft zich altijd aangepast aan de veranderingen in de samenleving en aan wat die samenleving vraagt van burgers. Zo kregen leerlingen aan het begin van de jaren 1980 les in computergebruik. Een belangrijke reden hiervoor was dat kinderen toegerust moesten worden met de noodzakelijke kennis en vaardigheden voor het informatietijdperk. De vraag is nu welke vakken en onderwijsvormen nodig zijn om kinderen voor te bereiden op de effecten van klimaatverandering. Op welke waarden zijn die vakken gebaseerd? Kortom, hoe kun je kinderen sensibiliseren voor de uitwerkingen van klimaatverandering?

Immigratie en onderwijs zijn maar twee terreinen die meer aandacht verdienen in de huidige discussie over klimaatopwarming. Een ander terrein is de stedenbouw, die moet anticiperen op langdurige perioden van overstromingen en droogte. Inmiddels leeft 54 procent van de wereldbevolking in steden. Onderzoekers gaan ervan uit dat dit aantal zal stijgen tot twee derde van de wereldbevolking in 2050. Zijn er ‘groene’ stedelijke initiatieven voorstelbaar om de klimaatopwarming een halt toe te roepen? Schuilt de oplossing in de *smart city* waarin de overheid met techgiganten als Tesla en IBM slimme oplossingen zoekt voor onze huidige problemen? Of is er een radicalere verbeelding nodig om grip te krijgen op de uitdagingen die ons te wachten staan als we op dezelfde voet verdergaan?

Je zult maar ‘antropoceen’ heten

Het behoeft weinig toelichting dat de bewoonbaarheid van de aarde het grootste probleem is van deze eeuw. De Nederlandse Nobelprijswinnaar Paul Crutzen spreekt daarom van een nieuw tijdvak: het antropoceen. Vrij vertaald: het geologische tijdperk van de mens. Kenmerkend voor dit tijdperk is dat de invloed van de mens overal aanwezig is op aarde en haar buitenste sfe-

ren. Over deze invloed hoeft niet lichtvaardig te worden gedacht. Een consequentie hiervan is dat de meeste ‘natuurrampen’ van eigen makelij zijn. Inmiddels zijn er bibliotheken volgeschreven met rapporten waarin nauwkeurig is berekend hoeveel schade de mens de aarde aandoet. Zo becijferde VN-natuurorganisatie IPBES dit jaar in een achttienhonderd pagina’s tellend document dat 75 procent van de aardoppervlakte en 66 procent van de oceanen ernstig is aangetast door menselijk handelen. Dit heeft desastreuze gevolgen. Een oceaan met net zo veel plastic als vis erin, een bodem vol met radionucliden en fosfaten, een atmosfeer met historisch hoge concentraties van CO₂ en methaan, stijgende zeespiegels, en massale sterfte van plant- en diersoorten. Zo worden ongeveer een miljoen van de naar schatting acht miljoen plant- en diersoorten op aarde met uitsterven bedreigd. En dat kan in veel gevallen al binnen enkele jaren tot een paar decennia gebeuren.

Sinds de lancering van het begrip ‘antropoceen’ aan het begin van de jaren 2000 heeft de populariteit ervan een hoge vlucht genomen. Je zou ook kunnen zeggen dat het antropoceen de geologische tijdsduiding is ontgroeid. Het oorspronkelijke klimatologische verhaal van Crutzen en zijn collega’s, met de klimaatverandering, massa-uitsterving van plant- en diersoorten en de aantasting van de ozonlaag als de bekendste verschijnselen ervan, is maar één verhaal over hoe de mens zijn invloed doet gelden. Sociale wetenschappers wijzen erop dat het antropoceen een hele reeks crisisfenomenen onder één noemer brengt die op het eerste gezicht eigenlijk niet goed bij elkaar passen, van oorlogen en het falen van ons democratische bestel tot de financiële crisis. Dit zijn verhalen die minstens net zo verontrustend zijn als de klimaatopwarming en die gaan over de enorme menselijke impact op deze planeet. En om het nog wat ingewikkelder te maken: deze crises kunnen niet langer worden begrepen als geïsoleerde problemen. Ze zijn nauw met elkaar verbonden en werken voortdurend in elkaar door.

Het antropoceen komt dan ook niet zonder controverses. Waar de milieubeweging van oudsher focust op behoud van klimaat en natuur, komt nu hun maakbaarheid steeds meer op de voorgrond te staan. Enerzijds lopen milieuvraagstukken als water-, bodem- en luchtverontreiniging, maar ook bodemverzakkingen door gaswinning of de afname van biodiversiteit voortdurend risico in de schaduw te staan van ogenschijnlijk urgentere vraagstukken, zoals economische groei en meer winst. Anderzijds is geen enkele omgeving door God gegeven. Maar waar vinden we dan de criteria voor een leefbaar milieu wanneer we daarvan niet louter een financieel vraagstuk willen maken? Is er wellicht een compromis mogelijk tussen ecologie en economie? En wat is dan rechtvaardig, en wat betekent duurzaam?

Een andere discussie gaat over de datering van het nieuwe tijdvak waarin we nu leven. Simpel gezegd: wanneer begint het antropoceen? Begint het antropoceen met de kolonisatie van Amerika, toen de decimering van lokale volkeren leidde tot een enorme groei van bos, savanne en grasland die weer een mondiale daling van CO₂-concentratie in de atmosfeer tot gevolg had die vandaag nog in ijskernen is terug te zien? Of zou het antropoceen moeten beginnen op 6 augustus 1945, de dag van de atoombom op Hiroshima, die een hele reeks nucleaire proeven in gang zette? Andere wetenschappers wijzen erop dat het antropoceen 1,8 miljoen jaar geleden begon, het moment waarop de mens zich het gebruik van vuur eigen maakte. Of ligt het meer voor de hand om het te laten beginnen aan het einde van de achttiende eeuw, met de industriële revolutie, waardoor er een enorme toename van broeikasgassen door kolenverbranding in de atmosfeer plaatsvond? Kortom, wie of wat is nu precies die *antropos* van het antropoceen: de persoon die het vuur heeft uitgevonden, de blanke veroveraar, of de rijke industrieel?

Naast een dateringsprobleem kent het antropoceen ook een schaalprobleem. Het brengt immers dingen samen die eigenlijk niet bij elkaar passen, zoals de betrekkelijk korte geschiedenis

van de menselijke cultuur en de miljarden jaren oude ontwikkelingsgeschiedenis van de natuur, de geologische *deep time*. Schuivende continenten, ombuigende oceaanstromen, verwoestijning en natuurrampen doorkruisen de stromen van mensen, kapitaal, informatie en technologie. Door deze vermenging van tijdschalen behoudt het antropoceen iets ‘onmenselijks’: het is minder een historisch tijdvak dan een de geschiedenis overstijgende gebeurtenis. Het vindt zowel lokaal als globaal plaats. Het impliceert nieuwe verbindingen tussen moleculen, pensioenfondsen, magnetische velden, smartphones, vliegtuigen en muggen. Dit stelt ons voor een nieuwe uitdaging: hoe kunnen we verantwoordelijkheid nemen voor de materiële condities van ons bestaan, die een eigen ritme kennen dat de mensengeschiedenis weliswaar raakt maar er geenszins mee samenvalt?

Ten slotte is er ook een stevig debat of de naam ‘antropoceen’ wel de juiste is. Talloze wetenschappers en museumcuratoren concurreren om wie de meest catchy naam voor ons tijdperk vindt. De Franse historici Christophe Bonneuil en Jean-Baptiste Fressoz sommen in hun boek *The shock of the anthropocene* een hele reeks van alternatieve namen op voor het huidige tijdperk, van ‘plantationoceen’ en ‘kapitaloceen’, verwijzend naar de grote rol van kolonialisme, slavenarbeid en klassenongelijkheid, tot ‘angloceen’, dat wijst op het feit dat, historisch gezien, vooral de hegemonie van de Angelsaksische wereld heeft gezorgd voor de huidige klimaatellende.

Waarom zijn deze discussies zo belangrijk? Omdat zowel de datering als de schaal en de naam ons beeld van het antropoceen onmiddellijk oriënteren: wat is er gebeurd, wie heeft het gedaan, waar moeten we naartoe? Zo drukt de term ‘kapitaloceen’ perfect uit dat niet ‘de mens’, maar ‘de economie’ de belangrijkste factor is in het aangeduide fenomeen. Hij maakt zo duidelijk dat niet de convenanten van Rio de Janeiro, Kyoto, Kopenhagen en Parijs de afgelopen jaren tot een vermindering in de groei van de uitstoot van koolstofdioxide hebben geleid, maar dat alleen

de recessie als gevolg van de financiële crisis dat heeft gedaan. Tegelijk leidt het afschuiven van alle verantwoordelijkheid op het kapitaal, hoe realistisch ook, er onvermijdelijk toe dat andere handelingsperspectieven uit beeld raken. Gesteld dat de schuld bij het grootkapitaal ligt, geldt dat dan ook voor de oplossing? Bestaat er, kortom, een alternatief voor de alomtegenwoordige, latent-apocalyptische verbeelding van ons bestaan?

Wie springt er in de bres voor het antropoceen?

De laatste jaren komt er steeds meer druk van onderaf om stappen te ondernemen tegen de klimaatopwarming. De klimaatmarsen van scholieren en studenten die demonstreren voor meer overheidsmaatregelen tegen de klimaatverandering spreken hierbij het meest tot de verbeelding. Wereldwijd gaan jongeren de straat op om aandacht te vragen voor de klimaatproblematiek. De protesten begonnen in 2018 toen de 16-jarige Zweedse schooliere Greta Thunberg besloot te spijbelen van school en met een spandoek buiten voor het Zweedse parlement klimaatmaatregelen van de overheid eiste. In Nederland is vooral de Stichting Urgenda ('Urgente Agenda') bekend, een burgerplatform dat zich bezighoudt met het ontwikkelen van plannen en maatregelen om klimaatverandering te voorkomen. Uit naam van huidige en toekomstige generaties klaagde Urgenda de Nederlandse staat aan om meer CO₂-reductie te eisen. Volgens Urgenda doet de overheid te weinig om klimaatverandering te voorkomen. Het Hof gaf Urgenda in hoger beroep hierin gelijk en oordeelde dat de staat uiterlijk in 2020 strengere maatregelen moet nemen om de uitstoot van CO₂ te beperken. Anders handelt de overheid in strijd met de zorgplicht van de artikelen 2 en 8 EVRM, zo meent het Hof, waarin onder meer de verplichting is vastgelegd om het leven van burgers te beschermen.

In zijn vonnis geeft het Hof een opsomming van de risico's van

de huidige klimaatverandering. Warmt de aarde op met meer dan 2 graden Celsius, dan leidt dit onder meer tot ernstige overstromingen, hittestress, toename van ziekten van de luchtwegen en infectieziekten, verstoring van de voedselproductie en de drinkwatervoorziening, aantasting van ecosystemen, flora en fauna, en verlies van biodiversiteit. Ook wijst het Hof erop dat Nederland een relatief hoge CO₂ per capita uitstoot in vergelijking met andere geïndustrialiseerde landen. Op dit moment staat Nederland qua uitstoot in de top dertig van ruim tweehonderd landen. Van de totale Nederlandse uitstoot van broeikasgassen bestaat 85 procent uit CO₂ en sinds 1990 is de CO₂-uitstoot in Nederland nauwelijks afgenomen, en de laatste jaren zelfs toegenomen.

De klimaatzaak van Urgenda past in een bredere trend. Ook in andere landen wordt steeds meer de rechter ingeschakeld om regeringen en bedrijven als Shell tot actie te dwingen om de klimaatverandering tegen te gaan. Jaap Tielbeke schrijft in het artikel 'Big Oil in de beklagdenbank' in *De Groene Amsterdammer* van 10 april 2019 dat er wereldwijd de afgelopen jaren ruim veertig rechtszaken zijn gestart tegen de fossiele industrie. Een belangrijke reden hierachter is dat, zo blijkt uit de reactie van opeenvolgende ministers, de staat liever rechtszaken voert dan daadwerkelijk de zorg voor zijn bevolking op zich neemt. Dit is wrang, temeer daar de bewijzen zich opstapelen dat overheden en grote bedrijven al geruime tijd op de hoogte zijn van klimaatverandering. In 1972 komt het milieurapport *De grenzen aan de groei* van de Club van Rome uit, een denktank van mensen uit de wetenschap, het bedrijfsleven en de politiek. Wereldwijd worden negen miljoen exemplaren van het rapport verkocht; in Nederland gaan binnen enkele maanden honderdduizenden stuks over de toonbank. De Club van Rome voorspelt in *De grenzen aan de groei* dat onder meer door de vervuiling van het milieu er een ineenstorting van de industriële samenleving zou volgen. De onrust in de samenleving over de toekomst van de aarde vertaalt zich ook op het witte doek, in films als *Soylent Green* uit 1973 en

Logan's Run uit 1976, waarin de gevolgen worden getoond van overbevolking en extreme vervuiling.

47 jaar na het rapport van de Club van Rome, op 19 februari 2019, is er in het maandblad *Vrij Nederland* een knap overzicht verschenen van vier nieuwe scenario's waarin de gevolgen van het steeds sneller stijgen van de zeespiegel voor Nederland in kaart zijn gebracht: dijken ophogen, steden bouwen op palen, eilanden aanleggen in zee of de biezten pakken naar omliggende landen. De uitvloeiselen van de zeespiegelstijging zijn namelijk enorm: de laaggelegen delen van ons land zijn bij de huidige trends naar alle waarschijnlijkheid onhoudbaar en het point of no return ligt slechts tien tot twintig jaar van nu. Hoe ingrijpend deze problematiek ook is, van een breed maatschappelijk debat over het soort land waarin we willen leven is geen sprake, laat staan dat de overheid beschikt over een plan B. Het in juni 2019 gesloten Klimaatakkoord voorziet weliswaar in de bekostiging van een geleidelijke energietransitie voor privéhuishoudens en bedrijven, maar de hete hangijzers van de lucht- en zeevaart blijven buiten beschouwing. Zo blijft de vraag zich opdringen hoe we binnen de ecologische grenzen van de planeet kunnen blijven én kunnen zorgen dat mensen en andere aardbewoners een fatsoenlijk bestaan hebben.

Een antwoord op deze vraag begint met het inzicht dat het klimaatvraagstuk geen geïsoleerd probleem is dat kan worden aangepakt met een waslijst van financiële maatregelen die de CO₂-uitstoot moeten terugdringen. Kunnen we op andere manieren omgaan met de uitdagingen van het nieuwe tijdperk? En, zo ja, bij wie ligt hiervoor de bal?

Leven voorbij de apocalyps

Aan wetenschappelijke studies over klimaatopwarming is geen gebrek, maar het onderzoek naar de gevolgen van klimaatver-

andering voor stedenbouw, onderwijs, immigratie en het recht staat nog in de kinderschoenen. Wellicht ligt de oorzaak hiervan bij het feit dat ‘antropoceen’ uiteindelijk toch een apocalyptische term is. Hij legt de schuld voor de huidige toestand van de wereld bij de mensheid, maar benadrukt eveneens dat deze voor problemen staat die haar denk- en handelsvermogen als nooit tevoren op de proef stellen. Zag de zeventiende-eeuwse Franse filosoof René Descartes, staande op de drempel van de moderniteit, de mens als meester en bezitter van de natuur, het antropoceen komt als een schok, een crisis van verantwoordelijkheid. We weten wat er gaande is, maar voelen ons nauwelijks in staat om daar in de praktijk gevolg aan te geven. In praktische zin zijn we namelijk allemaal klimaatsceptici. Zelfs de best ingewijde klimatoloog kent het gevoel niets te doen wat zijn of haar kinderen kan beschermen tegen wat hun te wachten staat. Anders gezegd, de wetenschappelijke feiten spreken boekdelen, maar we worden er niet wijzer van.

De term ‘antropoceen’ plaatst de verantwoordelijkheid van de mens centraal, maar in feite blijken we minder dan ooit in staat om verantwoordelijkheid te nemen voor de materiële condities van ons bestaan. Het liefst zouden we de planeet ontvluchten om zo uit het antropoceen te geraken. Zoals de vroege christenen weg wilden uit het aardse tranendal, zo moet de NASA zich volgens president Donald Trump minder richten op klimaatverandering en meer op de verkenning van het heelal. De allerrijksten van deze planeet kopen in onbruik geraakte bunkers en landingsbanen op om zich te verschuilen of bereiden zich voor op een verhuizing naar Mars. Er lijkt dus sprake van een collectieve realiteitsontkenning. Desalniettemin: de mens in enkelvoud gaat wellicht naar Mars, maar de mens in meervoud, de 99 procent, gaat helemaal nergens naartoe.

Hier rijst de vraag wie verantwoordelijkheid wil en kan nemen, en hoe die verantwoordelijkheid wordt ingevuld. De term ‘geo-engineering’ (of ‘klimaatengineering’) valt in dit verband

vaak. Zo menen technische wetenschappers dat de technologie ons zal redden. De opwarming van de aarde zou bijvoorbeeld kunnen worden tegengegaan door de hogere luchtlagen met reflecterende sulfaten te injecteren waardoor zonlicht wordt gereflecteerd. Herbebossing en het cultiveren van algen zouden kunnen compenseren voor CO₂-emissies. De consequenties hiervan zullen echter enorm zijn en niet te overzien: van het verlies van enorme lappen agrarisch land en het ontwrichten van de voedselketen tot het veranderen van de energiebalans van de planeet. Door geo-engineering wordt dus eigenlijk vooral het geopolitieke onrecht van het antropoceen verder bestendigd: klimaatverandering wordt veroorzaakt en beheerd door westerse multinationals en landen, maar de mensen in Afrika, Azië en Zuid-Amerika worden het hardst getroffen.

Sociale wetenschappers en filosofen pleiten daarom voor alternatieve strategieën. Zij wijzen erop dat de vragen die het antropoceen oproept geen vragen van kennis ('wat') zijn, maar vragen van sensibiliteit en verbeelding ('hoe' en 'waarom'). De nieuwe technologieën zijn in dit verband vooral een vlucht naar voren en ontkennen de huidige realiteit. Een radicaal andere omgang met de aarde wordt precies zo tegengehouden. Daarom pleit de Canadese activiste Naomi Klein voor een systeemverandering. Zij wil over van een economie van *gig and dig* naar een ethiek van *care and repair*, schrijft ze in *The Intercept* van 13 februari 2019. Het is de hoogste tijd voor een *Green New Deal*, waarin niet alleen de vervuiler betaalt, maar waarin ook zorg wordt gedragen voor groene transitie in de private sector, bijvoorbeeld via de oprichting van een nationale groene bank. Want hoewel het klopt dat de klimaatverandering een crisis is die wordt veroorzaakt doordat we veel te veel broeikasgassen uitstoten, is ze ook een crisis omdat we niet in staat zijn om planetair te denken, dat wil zeggen in relatie tot de mogelijkheid van een gedeelde planeet, waar we ook zelf deel van blijven uitmaken, maar zonder dat wij hem helemaal naar onze hand kunnen zetten.

Voorstellen

Het antropoceen verschijnt allereerst als milieuvraagstuk. Wellicht is dat waarom het debat over het antropoceen wordt gedomineerd door de autoriteit van de natuurwetenschappen. Zij presenteren het antropoceen als een fysisch feit. Als de opvolger van het holoceen, het tijdvak dat gekenmerkt werd door een vrij stabiel klimaat. Maar het antropoceen reduceren tot een milieukwestie miskent de sociale en culturele kant van het nieuwe tijdperk. Wie denkt dat klimaatverandering alleen gaat om smeltend permafrost, broeikas effecten, mislukte oogsten, uitsterving en tropische stormen, heeft het mis. Als de mens inderdaad een geologische factor van belang is geworden, dan wordt de vraag relevant hoe we kwesties als ‘schade’, ‘zorg’, ‘burgerschap’, ‘verbeelding’ en ‘verantwoordelijkheid’ opnieuw en inclusiever kunnen gaan begrijpen dan voorheen.

Naast het natuurwetenschappelijke reductionisme leidt ook de op dit moment dominante en eenzijdige aandacht voor de financiële kant van klimaatmaatregelen af van het feit dat we een volledig nieuw ecologisch bewustzijn moeten ontwikkelen op tal van maatschappelijke terreinen. Duidelijk is dat het tijdperk van de privatisering en de externalisatie van negatieve effecten voorbij is en dat er alleen afstemming van economie op ecologie mogelijk is door een hernieuwde focus op de gemeenschappelijke gronden van ons bestaan. Dit betekent dat we worden gedwongen om opnieuw te ontdekken in wat voor wereld en op wat voor manieren we eigenlijk kunnen en willen samenleven. Zie hier de lakmoesproef voor de ‘pretstudies’, zoals de voorzitter van de Vereniging van Universiteiten Pieter Duisenberg ze denigrerend noemde. Juist de geesteswetenschappen zouden meer aandacht moeten hebben voor de ethisch-politieke implicaties van onze nieuwe omgevingsconditie. Meer nog dan in de aarde, zit het antropoceen in ons hoofd. En nog nooit stond er zo veel op het spel.

1. WEG MET DE REKENMACHINE

In dit boek zijn tien essays opgenomen over de gevolgen van het nieuwe tijdperk waarin we leven, het antropoceen, op politiek, sociaal en cultureel niveau. De vraag die we aan de auteurs hebben voorgelegd was eenvoudig: leg vanuit uw eigen expertise aan een breed en geïnteresseerd publiek uit wat de belangrijkste uitdagingen zijn in het antropoceen en geef de lezer daarbij zo concreet en praktisch mogelijk advies. In de conclusie van dit boek zijn de belangrijkste inzichten verwoord in dertien stellingen voor het antropoceen. Immers, wanneer de huidige mens in het antropoceen centraal staat, dan zal hij verantwoording moeten afleggen aan de generaties die komen. Wat voor wereld willen we achterlaten aan onze kinderen?

Literatuur

Bonneuil, C. & J.-B. Fressoz (2017), *The Shock of the Anthropocene.*

The Earth, History, and Us. Londen & New York: Verso Books.

Guattari, F. (2014), *The Three Ecologies.* Londen: Bloomsbury.

Hamilton, C. (2017), *Defiant Earth. The Fate of Humans in the Anthropocene.* Cambridge: Polity Press.

Klein, N. (2015), *This Changes Everything. Capitalism vs. the Climate.* New York: Simon & Schuster.

Steffen, W., J. Grinevald, P. Crutzen & J. McNeill (2011), The Anthropocene: Conceptual and Historical Perspectives. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 369, p. 842-867.

